

Monetary Ta'zīr and Deterrent Taxation in Islamic Jurisprudence: A Case Study of Speculation

Muḥammad Jawād Valizādeh¹

,

Sorayyā Munīrī²

1. Faculty Member, Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution, Tehran, Iran.

Mj.valizadeh@sccr.ir

2. Assistant Professor, Department of Law, Hashtroud Branch, Islamic Azad University, Hashtroud, Iran
(Corresponding Author).

sorayyamoniri@iau.ir

Received: 2025/12/10; Accepted 2026/05/04

Extended Abstract

Introduction and Objectives: The expansion of short-term and speculative transactions in markets such as foreign exchange, gold, housing, and automobiles in Iran has contributed to asset price inflation, the formation of price bubbles, and the diversion of capital away from productive sectors. In response, the “Law on Taxation of Speculation and Speculative Trading” has been enacted with regulatory and deterrent objectives. The main research question is whether such deterrent taxation possesses legitimacy from the perspective of Imami (Shi'i) jurisprudence and, if so, within which juristic framework it can be analyzed. The primary challenge is that many speculative transactions are conducted within the framework of legally valid sales contracts and with a genuine intention of transferring ownership; therefore, they cannot categorically be deemed void or intrinsically prohibited. The purpose of this study is to provide a juristic analysis that justifies deterrent taxation without requiring a ruling of invalidity or inherent prohibition of speculation. The central question is whether a deterrent tax on speculative activities can

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

be considered an instance of monetary ta'zīr (financial discretionary punishment) and a form of legitimate policy within an Islamic government. The research hypothesis suggests that if a systemic economic harm is established, such taxation may be analyzed within the authority of the guardian of the community (walī al-amr), relying on principles such as preservation of the social order (ḥifẓ al-niẓām), the rule of no harm (lā ḍarar), and the prohibition of unjust consumption of property (akl al-māl bi-l-bāṭil), without contradicting the principle of validity of contracts. This study aims to fill a theoretical gap in the juristic-economic literature by distinguishing between the validity of transactions at the individual level and the government's authority to impose ta'zīr at the macro level.

Method: This research is fundamental in purpose and employs a descriptive-analytical and inferential method. Data were collected through library research and consultation of primary Imami jurisprudential sources, including al-Makāsib by Shaykh Anṣārī, Jawāhīr al-Kalām, Sharā'ī' al-Islām, and Taḥrīr al-Wasīlah by Imam Khomeini (r.a), as well as contemporary works on governmental jurisprudence by scholars such as Muḥammad Bāqir al-Ṣadr, Ḥusayn-'Alī Muntazirī, Mu'min Qummī, and Mūsawī Bujnūrdī. Relevant Iranian legislation, including the 2025 "Law on Taxation of Speculation and Speculative Trading," and reports of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly were also examined. The analytical approach is based on juristic reasoning (ijtihād) and is structured in four stages. First, key concepts such as monetary ta'zīr, deterrent taxation, and speculation are conceptually defined. Second, the juristic evidences supporting the legitimacy of monetary ta'zīr—including the authority of the walī al-amr, the generality of ta'zīr in juristic discourse, the practice of rational agents (sīrat al-'uqalā'), the principle of preserving social order, and the rule of no harm—are extracted and analyzed. Third, these foundations are applied to the law on speculation taxation. Fourth, juristic objections to this policy—such as conflict with the principle of contractual validity, the inviolability of Muslim property, and the prohibition of unjust appropriation—are critically evaluated. This four-stage framework enables reconciliation between the presumption of contractual validity and the regulatory authority of the Islamic government.

Findings: The findings indicate that the basic principle in Islamic jurisprudence is the validity and enforceability of contracts, and the mere intention of profit-seeking from price differences does not invalidate a transaction. Consequently, speculation cannot categorically be classified as an invalid or forbidden form of transaction. However, Imami

jurisprudence—particularly within the domain of governmental jurisprudence—possesses extensive capacity to intervene in economically harmful behaviors. Ta'zīr in Imami jurisprudence refers to a discretionary punishment determined by the ruler in cases where no fixed ḥadd penalty exists, and there is no conclusive evidence restricting it to corporal punishment alone. Given the nature of economic offenses and the central role of financial incentives in such activities, financial sanctions may constitute a legitimate form of governmental ta'zīr.

Examination of the structure of the speculation tax law reveals that its progressive rates—imposing higher taxes on short-term transactions—are inherently deterrent in nature. If such a policy is based on the recognition of genuine systemic harm and enacted to preserve economic order, it can be interpreted within the framework of monetary ta'zīr. Furthermore, the rule of no harm functions here not as an independent basis for legal legislation but as supportive evidence for the necessity of governmental intervention against systemic harm. Classical juristic precedents—such as compelling hoarders to release goods to the market, state price regulation under conditions of necessity, and financial interventions by the ruler in market activities—demonstrate historical precedents for such regulatory measures in Islamic jurisprudence.

Discussion and Conclusion: The answer to the central research question is affirmative. A deterrent tax on speculative activities can be justified within Imami jurisprudence as a form of monetary ta'zīr and legitimate public policy, provided that it is grounded in demonstrable public harm, observes the principles of proportionality, tax justice, transparency, and the right of oversight and objection, and is primarily aimed at reducing market volatility and directing capital toward productive activities rather than merely generating state revenue. This innovative approach avoids conflict with the principle of contractual validity and the rule of the inviolability of Muslim property by distinguishing between “the validity of a transaction at the individual level” and “the government’s authority to impose disciplinary regulation at the macro level.” Critical examination of objections reveals that concerns about legitimizing speculation or unjust appropriation of property stem from conflating these two analytical levels. In reality, deterrent taxation does not represent a religious endorsement of the act itself but rather a regulatory policy adopted by the government to prevent systemic harm. It is recommended that continuous economic and juristic evaluations accompany the implementation of this law to ensure that it

remains within the legitimate and proportionate boundaries of ta'zīr. This study may also provide a framework for the juristic analysis of other emerging economic policies—such as capital gains taxation and taxes on vacant or luxury housing—within the context of Imami governmental jurisprudence.

Acknowledgments: This research is the result of collaborative scholarly work based on numerous library sources. The authors express their gratitude to all scholars and researchers whose works contributed to the preparation of this article.

Conflict of Interest: The authors declare that there are no financial or non-financial conflicts of interest related to the content of this research.

Keywords: Monetary Ta'zīr, Deterrent Taxation, Governmental Jurisprudence, Speculation, Preservation of Order, Capital Gains Tax

JEL Classification: H21, H30, K34, Z12.

Cite this article: Valīzādeh, Muḥammad Jawād, and Munīrī, Sorayyā (2026). Monetary Ta'zīr and Deterrent Taxation in Islamic Jurisprudence: A Case Study of Speculation. *Journal of Economic Essays; an Islamic Approach*, 23(51): 53-89.

تعزیر مالی و مالیات بازدارنده در فقه اسلامی با مطالعه موردی سفته‌بازی

محمدجواد ولی‌زاده^۱ ، ثریا منیری^۲

۱. عضو هیئت علمی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران، ایران.

Mj.valizadeh@sccr.ir

۲. استادیار، گروه حقوق، واحد هشتگرد، دانشگاه آزاد اسلامی، هشتگرد، ایران (نویسنده مسئول).

sorayyamoniri@iau.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۴

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: گسترش معاملات کوتاه‌مدت و سوداگرانه در بازارهایی مانند ارز، طلا، مسکن و خودرو در اقتصاد ایران، به تشدید تورم دارایی‌ها، شکل‌گیری حباب‌های قیمتی و انحراف سرمایه از بخش مولد انجامیده است. در پاسخ، «قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی» با هدف تنظیم‌گری و بازدارندگی تصویب شده است. مسئله اصلی پژوهش آن است که آیا این مالیات بازدارنده از منظر فقه امامیه مشروعیت دارد و اگر دارد، در کدام چهارچوب فقهی قابل تحلیل است؟ چالش اصلی آنکه بسیاری از معاملات سفته‌بازانه در قالب بیع صحیح و با قصد جدی انتقال مالکیت انجام می‌شوند و نمی‌توان آنها را مطلقاً باطل یا حرام دانست. هدف این پژوهش، ارائه تحلیلی فقهی برای توجیه مالیات بازدارنده بدون نیاز به صدور حکم بطلان یا حرمت ذاتی سفته‌بازی است. سؤال اصلی آن است که

آیا مالیات بازدارنده بر سفته‌بازی می‌تواند مصداقی از تعزیر مالی و سیاست شرعی حکومت اسلامی به‌شمار آید. فرضیه پژوهش بر این مبناست که در صورت احراز مفسده نوعی و اخلاق در نظام اقتصادی، چنین مالیاتی در چهار چوب اختیارات ولی‌امر و با تکیه بر قواعدی چون حفظ نظام، لاضرر و منع اکل مال به باطل قابل تحلیل بوده و با اصل صحت معاملات منافاتی ندارد. این پژوهش درصدد است تا با تفکیک میان صحت معامله در سطح فردی و قابلیت تعزیر حکومتی در سطح کلان، خلأ نظری موجود در ادبیات فقهی - اقتصادی را پر کند.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی و از حیث روش، توصیفی - تحلیلی و استنباطی است. گردآوری داده‌ها به شیوه کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع اصلی فقه امامیه (از جمله مکاسب شیخ انصاری، جواهر الکلام، شرائع الاسلام، تحریر الوسیله امام خمینی) و نیز منابع فقه حکومتی معاصر (آثار شهید صدر، منتظری، مؤمن قمی، موسوی بجنوردی) انجام شده است. همچنین، قوانین موضوعه ایران از جمله «قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی» مصوب ۱۴۰۴ و گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی بررسی شده است. روش تحلیل مبتنی بر استنباط فقهی و اجتهادی بوده و در چهار مرحله سامان یافته است: نخست، مفاهیم کلیدی تعزیر مالی، مالیات بازدارنده و سفته‌بازی مفهوم‌شناسی شده است. دوم، ادله فقهی مشروعیت تعزیر مالی (از جمله اختیارات ولی‌امر، اطلاق تعزیر در کلمات فقها، سیره عقلا، قاعده حفظ نظام و قاعده لاضرر) استخراج و تحلیل شده است. سوم، مبانی به‌دست‌آمده بر قانون مالیات بر سوداگری تطبیق داده شده و چهارم، اشکالات فقهی وارد بر این سیاست (همچون تعارض با اصل صحت، حرمت مال مسلمان و اکل مال به باطل) به‌صورت انتقادی ارزیابی شده است. این ساختار چهار مرحله‌ای امکان جمع میان اصالت صحت معاملات و اختیارات تنظیمی تعزیری حکومت اسلامی را فراهم کرده است.

نتایج: یافته‌های پژوهش در چند محور کلی قابل‌دسته‌بندی است. محور نخست، تحلیل فقه معاملات نشان می‌دهد که اصل بر صحت عقود و نفوذ معاملات است و صرف انگیزه کسب سود از تفاوت قیمت در بازارهای دارایی، موجب بطلان عقد نمی‌شود. در بسیاری از معاملات سفته‌بازانه، قصد جدی انتقال مالکیت وجود دارد، عقد صحیح واقع می‌شود و طرفین با آگاهی از ریسک معامله اقدام می‌کنند. از این‌رو، نمی‌توان سفته‌بازی را مطلقاً در زمره معاملات باطل یا حرام قرار داد و موضوع بحث، آثار نوعی و اجتماعی آن است، نه حکم وضعی عقد. محور دوم، بررسی فقه حکومتی نشان می‌دهد که فقه

امامیه ظرفیت گسترده‌ای برای مداخله در رفتارهای اقتصادی مفسده‌آمیز دارد. امام خمینی در کتاب البیع، نائینی در اجود التقریرات، شهید صدر در نظریه «منطقه الفراغ»، منتظری و مؤمن قمی همگی بر اختیارات حکومت اسلامی در وضع مقررات الزام‌آور برای حفظ نظام و دفع مفاسد عمومی تصریح کرده‌اند. محور سوم، تحلیل مفهوم تعزیر نشان می‌دهد که تعزیر در فقه امامیه مجازاتی غیرمنصوص و قابل تعیین توسط حاکم در موارد فاقد حد شرعی است و انحصار آن به کیفر بدنی (شلاق، حبس، تبعید) دلیل قاطعی ندارد. صاحب جواهر با اینکه تعزیر را منصرف به مجازات‌های غیرمالی می‌داند، اما اختیار حاکم را در موارد اخلاق در نظم عمومی می‌پذیرد. در آثار معاصر، موسوی بجنوردی و محقق داماد به صراحت تعزیر مالی را در جرایم اقتصادی پذیرفته‌اند. محور چهارم، تطبیق بر قانون مالیات بر سوداگری نشان می‌دهد که ساختار پلکانی این قانون (معاملات با دوره نگهداری کمتر از یک سال مشمول نرخ‌های بالاتر) ماهیتی بازدارنده دارد و اگر مبتنی بر احراز مفسده نوعی واقعی و به قصد حفظ نظام اقتصادی وضع شده باشد، در چهارچوب تعزیر مالی قابل تحلیل است. نمونه‌های فقهی متعددی مانند الزام محتکر به عرضه کالا، قیمت‌گذاری حکومتی در شرایط ضرورت و مداخله در اموال برای دفع ضرر عمومی، سابقه این نوع تنظیم‌گری در فقه کلاسیک را نشان می‌دهد. قاعده لاضرر نیز در اینجا نه به عنوان دلیل مستقل جعل حکم، بلکه به عنوان مؤید ضرورت مداخله حکومتی در برابر ضرر نوعی قابل استفاده است.

بحث و نتیجه‌گیری: پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مثبت است: مالیات بازدارنده بر سفته‌بازی، در صورتی که مبتنی بر مفسده عمومی، همراه با رعایت اصل تناسب، عدالت مالیاتی، شفافیت، قابلیت نظارت و اعتراض باشد و هدف اصلی آن درآمدزایی صرف نبوده، بلکه کاهش التهاب بازار و هدایت سرمایه به فعالیت‌های مولد باشد، در فقه امامیه به عنوان مصداقی از تعزیر مالی و سیاست شرعی قابل توجیه است. این رویکرد نوآورانه با تفکیک میان «صحت معامله در سطح فردی» و «قابلیت تعزیر حکومتی در سطح کلان»، از تعارض با اصل صحت معاملات و قاعده حرمت مال مسلمان می‌رهد. بررسی انتقادی اشکالات نشان داد که نگرانی از مشروعیت بخشی به سفته‌بازی یا تصرف بی‌وجه در اموال، ناشی از خلط میان دو سطح تحلیل است؛ در حالی که مالیات بازدارنده از سنخ «امضای شرعی فعل» نیست، بلکه از سنخ «سیاست تنظیمی تعزیری حکومت» برای دفع مفسده نوعی است. پیشنهاد می‌شود در اجرای این قانون، ارزیابی‌های مستمر اقتصادی و فقهی صورت گیرد تا از عدم خروج

از چهارچوب تعزیر مشروع و متناسب اطمینان حاصل شود. این پژوهش می‌تواند الگویی برای تحلیل فقهی سایر سیاست‌های اقتصادی نوپدید (مانند مالیات بر عایدی سرمایه، مالیات بر خانه‌های خالی و لوکس) در پرتو فقه حکومتی امامیه ارائه دهد.

تقدیر و تشکر: این پژوهش حاصل کار گروهی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای متعدد تدوین شده است. نویسنده مراتب سپاس خود را از همه اساتید و پژوهشگرانی که آثارشان در تدوین این مقاله استفاده شده، ابراز می‌دارد.

تعارض منافع: نویسنده مقاله اعلام می‌کند که هیچ‌گونه تعارض منافع مالی یا غیرمالی مرتبط با محتوای این پژوهش وجود ندارد.

واژگان کلیدی: تعزیر مالی، مالیات بازدارنده، فقه حکومتی، سفته‌بازی، سوداگری، حفظ نظام، مالیات بر عایدی سرمایه..

استناد: ولی‌زاده، محمدجواد، و منیری، ثریا (۱۴۰۵). تعزیر مالی و مالیات بازدارنده در فقه اسلامی با مطالعه موردی سفته‌بازی. مجله جستارهای اقتصادی با رویکرد اسلامی ۲۳(۵۱): ۵۳-۸۹.

۱. مقدمه

اقتصاد معاصر ایران در سال‌های اخیر با گسترش فعالیت‌های سوداگرانه و معاملات کوتاه‌مدت در بازارهایی چون ارز، طلا، مسکن، خودرو و رمزارز مواجه بوده است؛ فعالیت‌هایی که ذیل عنوان «سفته‌بازی» شناخته می‌شوند و در بسیاری موارد بدون خلق ارزش افزوده واقعی و صرفاً بر پایه نوسانات قیمت، سودهای قابل توجهی ایجاد می‌کنند. گزارش‌های رسمی و مطالعات اقتصادی نشان می‌دهد این رفتارها می‌تواند به تشدید تورم دارایی‌ها، شکل‌گیری حباب‌های قیمتی، افزایش نابرابری و تضعیف بخش تولید منجر شود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲، ص ۱۰۵). در واکنش به این چالش، دولت‌ها از ابزارهای تنظیمی و بازدارنده استفاده می‌کنند و در همین راستا قانون «مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی» مصوب ۱۴۰۴ با تعیین نرخ‌های پلکانی مبتنی بر مدت نگهداری دارایی، معاملات کوتاه‌مدت را با نرخ‌های سنگین‌تر مشمول مالیات کرده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۴، ماده ۱-۵).

باوجوداین، تحلیل این سیاست از منظر فقه امامیه مستلزم تبیین دقیق ماهیت فقهی آن است؛ زیرا در فقه معاملات، اصل بر صحت عقود و نفوذ معاملات است و صرف انگیزه کسب سود از تفاوت قیمت، به‌خودی‌خود موجب بطلان یا حرمت معامله نمی‌شود. شیخ انصاری در مکاسب خروج از اصل صحت را نیازمند دلیل معتبر می‌داند (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۱۵۰-۱۵۵) و صاحب جواهر نیز بر اصالت صحت تصرفات مالی در چهارچوب قواعد شرعی تأکید می‌کند (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۲۵۵). بنابراین، مشروعیت مالیات بازدارنده را نمی‌توان بر پایه بطلان یا حرمت مطلق سفته‌بازی استوار کرد.

در مقابل، فقه امامیه در حوزه فقه حکومتی و اختیارات ولیّ امر ظرفیت گسترده‌ای برای وضع مقررات الزام‌آور در جهت حفظ مصالح عمومی و دفع مفسدات اجتماعی دارد. امام خمینی رحمه‌الله حکومت را از شئون ولایت مطلقه دانسته و جعل مقررات حکومتی را در موارد تراحم مصالح اجتماعی لازم می‌شمارد (۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۸). نائینی بر امکان وضع تکالیف مالی در صورت نیاز حکومت اسلامی تأکید دارد (۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۵۵) و شهید صدر با نظریه «منطقه الفراغ»، نقش دولت اسلامی را در تنظیم اقتصاد براساس مصلحت عمومی تبیین کرده است (صدر، ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۳۶۵-۳۷۰).

همچنین، در ادبیات فقهی معاصر، چنین مداخلاتی گاه در قالب حق‌الحاکم و گاه به‌عنوان تعزیرات

مالی تحلیل شده است (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۵۵-۳۶۰؛ منتظری، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۴۶۰-۴۶۵؛ مؤمن قمی، ۱۴۰۰، ج ۱، ص ۳۱۰-۳۱۵) و موسویان نیز مالیات‌های حکومتی را ابزار تحقق عدالت و اداره جامعه می‌داند (۱۳۹۰، ص ۷۵-۸۰). ازاین‌رو، مسئله اصلی آن است که آیا می‌توان مالیات بر سوداگری را در چهارچوب تعزیر مالی و سیاست شرعی توجیه کرد، بدون آنکه به بطلان معاملات یا حرمت مطلق سفته‌بازی حکم شود.

۲. بیان مسئله

مالیات در نظام‌های حقوقی معاصر صرفاً ابزار تأمین مالی دولت نیست؛ بلکه کارکرد تنظیمی و اصلاح رفتارهای اقتصادی نیز دارد. در این چهارچوب، «مالیات‌های بازدارنده» با هدف کاهش انگیزه رفتارهای زیان‌بار و هدایت سرمایه به فعالیت‌های مولد وضع می‌شوند. نمونه بارز آن در ایران، «قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی» مصوب ۱۴۰۴ است که براساس مدت نگهداری دارایی، معاملات کوتاه‌مدت را با نرخ‌های سنگین‌تر مشمول مالیات می‌کند (مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۴، ماده‌های ۱-۳). گزارش‌های کارشناسی نیز هدف این قانون را کنترل تورم دارایی‌ها، کاهش سوداگری و جلوگیری از انحراف سرمایه از تولید دانسته‌اند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲، ص ۵-۸). مسئله اساسی آن است که چنین مالیاتی از منظر فقه امامیه چه ماهیتی دارد و مشروعیت آن بر چه مبنایی قابل اثبات است: آیا صرفاً در قلمرو حق‌الحاکم قرار می‌گیرد یا می‌توان آن را نوعی «ضمانت اجرای تعزیری» و ابزار تنظیمی حکومت اسلامی دانست؟

بررسی این مسئله با دشواری فقهی مهمی روبه‌روست؛ زیرا سفته‌بازی و خرید و فروش دارایی‌ها با هدف کسب سود، در همه موارد مصداق معامله باطل یا فعل حرام نیست. بسیاری از معاملات سوداگرانه در قالب بیع صحیح و با قصد جدی انتقال مالکیت انجام می‌شوند و اصل صحت بر آنها حاکم است (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۱۵۰-۱۵۵؛ نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۲۵۵). ازاین‌رو، نمی‌توان مشروعیت مالیات بازدارنده را برپایه بطلان مطلق معامله یا حرمت ذاتی سفته‌بازی بنا نهاد. همچنین، تفکیک میان فرار مالیاتی و اجتناب مالیاتی و نسبت تخلفات مالیاتی با صحت عقد، در تحلیل فقهی این حوزه نقشی تعیین‌کننده دارد.

در مقابل، فقه امامیه در چهارچوب فقه حکومتی و سیاست شرعی، برای حکومت اسلامی اختیار وضع مقررات الزام‌آور در جهت دفع مفاسد عمومی و حفظ نظام قائل است. امام خمینی رحمه الله در کتاب البیع حکومت را از شئون ولایت دانسته و آن را در زمره احکام اولیه اسلام می‌شمارد (۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۵). نائینی در اجود التقریرات وضع تکالیف مالی جدید را در صورت نیاز جامعه در حوزه اختیارات حکومت می‌داند (۱۳۷۸ش، ج ۲، ص ۳۵۵) و شهید صدر در اقتصادنا با نظریه «منطقه الفراغ» امکان قانون‌گذاری در مسائل نوپدید اقتصادی را بر اساس مصلحت عمومی می‌پذیرد (صدر، ۱۳۸۴ش، ج ۲، ص ۳۶۵-۳۷۰). همچنین، منتظری و مؤمن قمی بر اختیارات حاکم اسلامی در جعل مقررات مالی حکومتی برای حفظ مصالح عمومی تأکید کرده‌اند (منتظری، ۱۴۰۱ش، ج ۲، ص ۴۶۰-۴۶۵؛ مؤمن قمی، ۱۴۰۰ق، ج ۱، ص ۳۱۰-۳۱۵). پرسش محوری آن است که آیا مالیات بر سوداگری را می‌توان در چهارچوب همین اختیارات و ذیل مفهوم «تعزیر مالی» تحلیل کرد؟

با توجه به اینکه استناد صرف به قواعدی چون «لاضرر» برای توجیه چنین سیاستی کافی نیست، این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی و استنباطی، می‌کوشد رابطه میان تعزیر مالی، مالیات بازدارنده و سفته‌بازی را بررسی کند و نشان دهد آیا می‌توان بدون حکم به بطلان یا حرمت مطلق معاملات، مالیات بازدارنده را به‌عنوان ابزار تنظیمی-تعزیری حکومت اسلامی توجیه کرد. سؤال اصلی پژوهش آن است که آیا مالیات بازدارنده بر سفته‌بازی در فقه امامیه مصداقی از تعزیر مالی و سیاست شرعی حکومت اسلامی است؟ و فرضیه تحقیق آن است که در صورت احراز مفسده نوعی، حفظ نظام اقتصادی، رعایت عدالت مالیاتی و تناسب، چنین مالیاتی قابل‌تحلیل در چهارچوب اختیارات ولی‌امر بوده و با اصل صحت معاملات منافاتی ندارد.

۳. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های انجام‌شده درباره مالیات‌های حکومتی و سفته‌بازی در فقه اسلامی را می‌توان در چند جریان اصلی دسته‌بندی کرد. جریان نخست به مشروعیت کلی مالیات‌های حکومتی اختصاص دارد؛ به‌گونه‌ای که رضایی دوانی (۱۳۸۲)، سجادی و غیاثی (۱۳۹۰) و متین‌پور و سائلی (۱۴۰۱) اصل امکان وضع مالیات‌های فراتر از خمس و زکات را در چهارچوب اختیارات حکومت اسلامی بررسی

کرده‌اند. در سطح مبانی نظری نیز امام خمینی (۱۴۲۱)، نائینی (۱۳۷۸)، شهید صدر (۱۳۸۴)، منتظری (۱۴۰۱) و مؤمن قمی (۱۴۰۰) ظرفیت حکومت اسلامی را در وضع مقررات مالی با تکیه بر ولایت فقیه، منطقه‌الفراغ و حفظ نظام تبیین کرده‌اند. باوجوداین، این جریان پژوهشی غالباً در سطح مشروعیت عام مالیات‌های حکومتی باقی مانده و کمتر به ماهیت خاص مالیات‌های تنظیمی و بازدارنده و امکان کارکرد تعزیری آنها پرداخته است.

جریان دوم، مالیات بر عایدی سرمایه (CGT) و مالیات بر سوداگری را از منظر اقتصادی تحلیل کرده است؛ از جمله تقوی و همکاران (۱۳۸۸)، رضایی دوانی و خادمی جامخانه (۱۳۹۰) و نیز گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۴۰۲). جریان سوم نیز به بررسی فقهی سفته‌بازی پرداخته و آثاری همچون صفدری (۱۴۰۰)، رستمی و رستمی (۱۳۹۹) و واعظ و معینی (۱۳۹۲) عمدتاً حکم تکلیفی اصل سفته‌بازی را تحلیل کرده‌اند. در کنار اینها، برخی پژوهش‌ها بر مبانی فقهی مشروعیت ربح و عدالت اقتصادی تمرکز داشته‌اند؛ مانند تحلیل اصل «الخراج بالضمنان» در آثار موسوی بجنوردی (۱۴۱۹ق) و محقق داماد (۱۳۸۲) و نیز دیدگاه‌های شهید صدر در اقتصادنا (صدر، ۱۳۸۴) و تحلیل‌های موسویان درباره نقش دولت در تنظیم اقتصاد اسلامی (موسویان، ۱۳۹۰).

باوجوداین، مرور ادبیات نشان می‌دهد پژوهشی که مالیات بر سوداگری را نه صرفاً مالیات درآمدی و نه در مقام نفی یا اثبات مطلق سفته‌بازی، بلکه به‌عنوان «ابزار تعزیر مالی و سیاست شرعی برای مهار مفسده نوعی» تحلیل کند، کمتر مشاهده می‌شود؛ ازاین‌رو، خلأ اصلی در تبیین نسبت میان صحت معاملات خصوصی و اختیار حکومت در وضع ضمانت اجراهای مالی بازدارنده قرار دارد که پژوهش حاضر درصدد پاسخ به آن است.

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی و از حیث روش، توصیفی - تحلیلی است. گردآوری داده‌ها به شیوه کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع فقهی و اصولی امامیه (از جمله مکاسب، جواهر الکلام، شرائع الاسلام، تحریر الوسیله و آثار فقه حکومتی معاصر) و نیز منابع حقوقی و اقتصادی مرتبط با مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی صورت گرفته است. روش تحلیل، مبتنی بر استنباط فقهی و تحلیل اجتهادی بوده

و در آن تلاش شده است ضمن تبیین مبانی نظری تعزیر مالی و اختیارات ولیّ امر، رابطه آن با مالیات‌های بازدارنده بررسی شود.

در این تحقیق، ابتدا مفاهیم کلیدی مانند «تعزیر مالی»، «مالیات بازدارنده» و «سفته‌بازی» مفهوم‌شناسی شده، سپس ادله فقهی مشروعیت تعزیر مالی و حدود آن استخراج و تحلیل شده است. در مرحله بعد، مبانی به‌دست‌آمده بر قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی تطبیق داده شده و تلاش شده است میان اصل صحت معاملات و امکان اعمال سیاست‌های تنظیمی - تعزیری حکومت اسلامی جمع شود.

۵. چهارچوب نظری تحقیق

چهارچوب نظری پژوهش حاضر برای تحلیل فقهی مالیات بازدارنده بر سفته‌بازی، مبتنی بر پیوند سه حوزه اصلی فقه امامیه است: فقه معاملات (اصل صحت عقود)، فقه حکومتی (اختیارات ولیّ امر) و فقه جزایی (تعزیر مالی). در فقه معاملات، اصل بر نفوذ و صحت معاملات است و خروج از آن نیازمند دلیل معتبر می‌باشد. شیخ انصاری در مکاسب، صحت معاملات را مبتنی بر تحقق تراضی و فقدان عناوین مانعه دانسته است (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۱۵۰-۱۵۵) و صاحب جواهر در جواهر الکلام نیز نفوذ تصرفات مالی را اصل دانسته و بطلان را نیازمند دلیل خاص می‌شمارد (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، کتاب البیع، ص ۲۵۵). بنابراین، موضوع پژوهش حاضر، نه بطلان معامله، بلکه بررسی آثار نوعی و ساختاری سفته‌بازی در سطح کلان اقتصادی است.

چهارچوب نظری پژوهش بر نظریه اختیارات حکومتی در فقه امامیه استوار است. امام خمینی رحمته الله علیه در کتاب البیع حکومت را از شئون ولایت مطلقه دانسته و آن را در زمره احکام اولیه اسلام معرفی می‌کند که می‌تواند در صورت تراحم با برخی احکام فرعی، بر اساس مصلحت عمومی تصمیم‌گیری نماید (۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۵). نائینی در اجود التقریرات اداره جامعه اسلامی را وابسته به اختیارات حاکم در تأمین مصالح عمومی می‌داند (۱۳۷۸ش، ج ۲، ص ۳۵۵) و شهید صدر در اقتصادنا با نظریه «منطقه الفراغ»، حوزه‌ای از تنظیمات اجتماعی و اقتصادی را در اختیار حکومت اسلامی قرار می‌دهد که براساس مصالح عمومی قابل قانون‌گذاری است (۱۳۸۴ش، ج ۲، ص ۳۶۵-۳۷۰). همچنین، منتظری

و مؤمن قمی این ظرفیت را در چهارچوب حفظ نظام و مصالح عمومی تحلیل کرده‌اند (منتظری، ۱۴۰۱ش، ج ۲، ص ۴۶۰-۴۶۵؛ مؤمن قمی، ۱۴۰۰ق، ج ۱، ص ۳۱۰-۳۱۵).

پژوهش حاضر با تکیه بر مفهوم تعزیر در فقه امامیه، مالیات بازدارنده را در صورت احراز مفسده نوعی، قابل تحلیل در قالب «تعزیر مالی» می‌داند. تعزیر در مقابل حدود، مجازاتی است که تعیین کیفیت و میزان آن در اختیار حاکم قرار دارد و برای حفظ نظم عمومی و جلوگیری از فساد وضع می‌شود (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۱، ص ۴۰۵). افزون‌براین، تعزیر منحصر در مجازات بدنی نبوده و ضمانت اجراهای مالی نیز در منابع فقهی مورد پذیرش قرار گرفته است (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۵۵-۳۶۰؛ محقق داماد، ۱۳۸۲ش، ج ۲، ص ۲۲۰).

۶. مفهوم‌شناسی تعزیر مالی در فقه امامیه

واژه «تعزیر» در لغت به معنای منع و تأدیب آمده و در اصطلاح فقهی به مجازاتی اطلاق می‌شود که مقدار و کیفیت آن در شرع تعیین نشده و به تشخیص حاکم واگذار شده است. فقهای امامیه تعزیر را در مقابل «حد» قرار داده‌اند؛ بدین معنا که حد مجازاتی منصوص و ثابت است، اما تعزیر مجازاتی انعطاف‌پذیر و وابسته به مصلحت اجتماعی است. محقق حلی تعزیر را به عنوان تأدیب در برابر گناهی که حد شرعی برای آن مقرر نشده است، تعریف می‌کند (۱۴۰۸ق، ج ۴، ص ۹۵۵) و صاحب جواهر نیز آن را ابزاری برای حفظ نظام و جلوگیری از فساد اجتماعی می‌داند که تعیین آن به نظر حاکم واگذار شده است (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۱، ص ۴۰۵-۴۰۶). ازاین‌رو، عنصر اساسی در تعزیر، صیانت از نظم عمومی و مصلحت جامعه است، نه صرف ارتکاب معصیت فردی.

در قلمرو فقه امامیه، تعزیر منحصر به موارد خاص یا جرائم محدود نیست؛ بلکه هر معصیتی که حد معین ندارد می‌تواند مستوجب تعزیر باشد. صاحب جواهر تصریح می‌کند که هر گناهی که حد شرعی مشخصی برای آن تعیین نشده باشد، امام حق اعمال تعزیر را در مورد آن دارد (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۱، ص ۴۰۵). امام خمینی رحمته الله علیه نیز در تحریرالوسیله اختیار حاکم اسلامی را در تعیین نوع و میزان تعزیر متناسب با شرایط زمان و مکان مورد تأکید قرار می‌دهد (خمینی، ۱۴۰۵، ج ۲، ص ۴۷۰-۴۷۵). این مبنا نشان می‌دهد که تعزیر ابزار انعطاف‌پذیر حکومت اسلامی در مواجهه

با رفتارهای مخلّ نظم اجتماعی است و می‌تواند متناسب با مقتضیات اقتصادی و اجتماعی تنظیم شود.

درباره امکان تعزیر مالی، گرچه در منابع کلاسیک تعزیر غالباً با مجازات بدنی مطرح شده، انحصار آن به شلاق یا حبس مورد تصریح قرار نگرفته است. صاحب جواهر در مواردی از ضبط مال و ضمانت اجراهای مالی در چهارچوب اختیارات حکومتی سخن می‌گوید (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۵۰-۴۶۰) و در فقه معاملات نیز نمونه‌هایی چون الزام محکّم به فروش یا مداخله در قیمت‌گذاری، بیانگر امکان مداخله مالی حکومت در جهت دفع مفسده است (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ص ۵۵۰-۵۶۰؛ نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۵۰-۴۶۰). در آثار معاصر نیز موسوی بجنوردی اعمال ضمانت اجراهای مالی را در چهارچوب حفظ نظام قابل دفاع می‌داند (۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۵۰-۳۶۵) و محقق داماد بر توجیه ضمانت اجراهای مالی در صورت اخلال در نظم عمومی تأکید می‌کند (۱۳۸۲، ج ۲، ص ۲۱۰-۲۳۰).

۷. ادله مشروعیت تعزیر مالی در فقه امامیه و حدود آن

۷-۱. طرح مسئله و ضرورت بحث

یکی از مباحث مهم در فقه حکومتی و فقه جزایی امامیه، امکان اعمال ضمانت اجراهای مالی در قالب تعزیر است. از آنجاکه بسیاری از مفاسد اقتصادی معاصر - از جمله اخلال در بازارها، سوداگری سازمان‌یافته، احتکار، گران‌فروشی و فرار مالیاتی - ماهیتاً به حوزه اموال و ثروت مرتبط‌اند، این پرسش مطرح می‌شود که آیا حکومت اسلامی می‌تواند از ابزارهای مالی (مانند جریمه نقدی، ضبط بخشی از سود، یا مالیات بازدارنده) به‌عنوان یک مجازات و ضمانت اجرای عمومی استفاده کند یا خیر.

اهمیت این بحث در پژوهش حاضر از آن جهت است که مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی در مقام اجرا، تنها یک ابزار درآمدی نیست، بلکه واجد کارکرد بازدارنده است و از این جهت به مفهوم «تعزیر مالی» نزدیک می‌شود. در نتیجه، مشروعیت این سیاست در گرو اثبات امکان تعزیر مالی و تبیین ضوابط آن است.

۷-۲. اختلاف دیدگاه فقهای امامیه درباره تعزیر مالی

۷-۲-۱. دیدگاه نخست: عدم مشروعیت تعزیر مالی (با تردید جدی در آن)

گروهی از فقهای امامیه - به‌ویژه در منابع کلاسیک - تعزیر را منصرف به مجازات‌های بدنی یا حداقل غیرمالی (مانند شلاق، حبس، تبعید) دانسته و در تعمیم آن به حوزه مالی احتیاط کرده‌اند. مستند اصلی این دیدگاه آن است که مال افراد در فقه امامیه از حرمت بالایی برخوردار است و تصرف در اموال مردم بدون دلیل معتبر، با قواعد مسلم فقهی سازگار نیست. صاحب جواهر در این زمینه تصریح می‌کند که بعید نیست تعزیر منحصر در مجازات‌هایی همچون تازیانه، حبس، تبعید و مانند اینها باشد؛ زیرا این موارد همان چیزی است که از اطلاق واژه تعزیر به ذهن تبادر می‌کند (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۴۱، ص ۴۰۸). این عبارت نشان می‌دهد که انصراف اطلاق تعزیر به مجازات‌های غیرمالی است و تعزیر مالی نیازمند دلیل خاص می‌باشد.

همچنین، محقق حلی در کتاب شرائع الاسلام، تعزیر را صرفاً نوعی تأدیب بدون اعمال حد شرعی تعریف کرده و در تمام مصادیقی که برای آن برشمرده، از مجازات‌هایی همچون شلاق و حبس فراتر نرفته است (۱۴۰۸ق، ج ۴، ص ۹۵۵). شهید اول نیز در اللعة الدمشقیة، در فصل تعزیرات، تنها به مجازات‌های بدنی و حبس اشاره کرده و از تعزیر مالی نامی نبرده است (۱۴۱۰ق، کتاب الحدود و التعزیرات). از این منظر، اگر تعزیر مالی بدون نص معتبر پذیرفته شود، ممکن است به گسترش تصرفات حکومتی در اموال مردم بینجامد و راه را برای اجحاف و سلیقه‌گرایی باز کند.

۷-۲-۲. دیدگاه دوم: مشروعیت تعزیر مالی در امور عمومی و مفساد اجتماعی

در مقابل دیدگاه نخست، گروه قابل توجهی از فقهای امامیه - به‌ویژه در فقه معاصر - امکان اعمال ضمانت اجراهای مالی را در چهارچوب تعزیر و سیاست شرعی پذیرفته‌اند؛ به‌ویژه در جرایم و تخلفاتی که جنبه عمومی دارند و مستقیماً با حقوق عمومی و نظم اقتصادی جامعه مرتبط‌اند.

امام خمینی رحمته‌الله در کتاب البیع، ضمن تبیین اختیارات گسترده ولی فقیه، بر این نکته تأکید می‌کند که حکومت اسلامی می‌تواند برای حفظ نظام و دفع مفساد عمومی، هر نوع ضمانت اجرایی (از جمله مالی) را وضع کند؛ هرچند در نصوص شرعی به‌طور خاص ذکر نشده باشد. ایشان بر این نظر است که ولی

امر حق دارد حدود و تعزیرات را اجرا کند و می‌تواند برای هر تخلفی (از احکام شرع) مجازاتی متناسب تعیین نماید (۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۸). اگرچه ایشان تعزیر را منحصر در مجازات بدنی نمی‌داند، بلکه هرگونه اقدام بازدارنده متناسب را در چهارچوب اختیارات حاکم جایز می‌شمارد (خمینی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، کتاب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر، القول فی التعزیرات).

سیدمحمد موسوی بجنوردی نیز در القواعد الفقهیه، ذیل قاعده «لاضرر» و قاعده «تسلط»، به صراحت تعزیر مالی را در موارد اخلاص در نظم عمومی می‌پذیرد و آن را از مصادیق «حق‌الحکومه» می‌داند. وی معتقد است که اگر شخصی نظم عمومی را مختل کند، حاکم می‌تواند او را با مصادره بخشی از دارایی‌اش مجازات کند، همچنین می‌تواند او را حبس یا تازیانه بزند (۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۵۵). سیدمصطفی محقق داماد در قواعد فقه، بر این نکته تأکید دارد که تعزیر منحصر در مجازات بدنی نیست و در جرائم اقتصادی، ضمانت اجرای مالی هم متناسب‌ترین و مشروع‌ترین گزینه است. ایشان می‌نویسد که در جرائمی که انگیزه اصلی آنها کسب منفعت مالی است، تأدیب مالی مانند جریمه نقدی یا ضبط سود، تأثیر بازدارندگی بسیار بیشتری نسبت به شلاق یا حبس دارد و هیچ مانع شرعی برای آن وجود ندارد (۱۳۸۲ش، ج ۲، ص ۲۲۰).

حسینعلی منتظری در مبانی فقهی حکومت اسلامی، با استناد به قاعده «حفظ نظام» و اختیارات ولی فقیه، تعزیرات مالی را در راستای دفع مفاسد اقتصادی جایز می‌داند (۱۴۰۱ش، ج ۲، ص ۴۶۰-۴۶۵). همچنین محمد مؤمن قمی در مقاله «مالیات در حکومت اسلامی» و کتاب الولاية الالهية الاسلامية، بر این باور است که حکومت اسلامی می‌تواند برای تنظیم بازار و جلوگیری از سوداگری، از ابزارهای مالی (از جمله مالیات‌های بازدارنده و جریمه‌های نقدی) استفاده کند و این اقدامات در چهارچوب تعزیرات حکومتی جای می‌گیرد (۱۴۰۰ق، ج ۱، ص ۳۱۰-۳۱۵؛ همو، ۱۳۷۹ش، ص ۱۵-۲۰).

افزون‌براین، نظریه «منطقه الفراغ» شهید صدر (۱۳۸۴ش، ج ۲، ص ۳۵۰-۳۸۰) این ظرفیت را ایجاد می‌کند که دولت اسلامی در حوزه‌هایی که نص خاصی وجود ندارد، برای تنظیم اقتصاد و جلوگیری از مفاسد، هر نوع ضمانت اجرایی (از جمله مالی) وضع کند. بسیاری از فقهای معاصر، این نظریه را مبنای مشروعیت تعزیرات مالی قرار داده‌اند.

براساس همین نگاه، بسیاری از اقدامات حکومتی در فقه - مانند الزام محترک به عرضه کالا (نجفی،

۱۴۰۴ق، ج ۲۲، کتاب التجارة، مبحث الاحتکار)، تعطیلی محل کسب، تعیین قیمت‌های تعزیری در شرایط ضرورت، یا الزام مالی به پرداخت جریمه - به مثابه مصادیق تعزیر قابل تحلیل اند.

۷-۳. ادله فقهی مشروعیت تعزیر مالی (قول به جواز)

۷-۳-۱. اختیارات ولی‌امر در فقه حکومتی و حفظ نظام

یکی از مهم‌ترین ادله مشروعیت تعزیر مالی، مبنای ولایت و اختیارات حاکم اسلامی در حوزه مصالح عمومی است. امام خمینی رحمه الله در مباحث ولایت فقیه و احکام حکومتی، اداره جامعه و حفظ مصالح عمومی را از شئون اساسی حکومت اسلامی دانسته و تصریح می‌کند که حکومت می‌تواند برای تأمین نظم اجتماعی و حفظ مصالح اسلام و مسلمین، مقررات الزام‌آور وضع کند (۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۶۰-۴۷۰).

نائینی نیز حکومت را متکفل نظم عمومی دانسته و بر این نکته تأکید می‌کند که جامعه اسلامی بدون ابزارهای الزام‌آور و تأمین منابع مالی، دچار اختلال می‌شود (۱۳۷۸ق، ج ۲، ص ۳۵۰-۳۶۰). شهید صدر نیز در نظریه «منطقه الفراغ» بیان می‌کند که دولت اسلامی در حوزه‌ای که نص خاص وجود ندارد، می‌تواند برای تحقق اهداف شریعت مقررات وضع کند (۱۳۸۴ق، ج ۲، ص ۳۶۵-۳۷۰).

۷-۳-۲. اطلاق تعزیر در کلمات فقها و عدم انحصار آن به کیفر بدنی

محقق حلی تعزیر را «تأدیب» در موارد فاقد حد دانسته است و این تعریف به گونه‌ای است که نوع ابزار تأدیب را محدود نمی‌کند (۱۴۰۸ق، ج ۴، ص ۹۵۵). صاحب جواهر نیز تصریح می‌کند که در موارد فاقد حد، اختیار تعزیر برای امام ثابت است و هدف آن جلوگیری از فساد و تأمین نظم اجتماعی است (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۱، ص ۴۰۵).

مفهوم تأدیب در فقه، یک مفهوم غرض‌محور است و غرض آن بازداشتن از فساد است. از این رو، نمی‌توان آن را بدون دلیل معتبر به مجازات بدنی منحصر کرد؛ بلکه هر نوع اقدام بازدارنده‌ای که عرفاً تأدیب محسوب شود، قابلیت انطباق بر تعزیر را دارد. در جرایم اقتصادی، اقدام مالی عرفاً یکی از مؤثرترین شیوه‌های تأدیب است؛ زیرا غالباً انگیزه اصلی این جرایم، منفعت مالی است.

۷-۳-۳. سیره عقلا و کارکرد اجتماعی تعزیرات مالی

از جمله مبانی قابل استفاده در این بحث، سیره عقلایی در نظام‌های اجتماعی است. در عرف عقلا، مقابله با تخلفات اقتصادی غالباً از طریق ضمانت اجراهای مالی انجام می‌گیرد؛ زیرا این ابزار، بازدارندگی بیشتری دارد و متناسب با ماهیت تخلف است. در صورتی که این سیره عقلایی با مبانی شریعت معارض نباشد، قابلیت امضاء دارد.

افزون‌براین، در خود فقه امامیه نمونه‌هایی وجود دارد که نشان می‌دهد حاکم اسلامی می‌تواند در حوزه اموال مداخله کند؛ مانند الزام محکوم به فروش کالا یا اجبار به عرضه کالا برای دفع ضرر عمومی، که در کلمات فقها مورد پذیرش قرار گرفته است (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۵۰-۴۶۵).

۷-۳-۴. قاعده حفظ نظام:

قاعده «حفظ نظام» از قواعد مهم در فقه امامیه است و فقها آن را از واجبات قطعی دانسته‌اند. براساس این، هر آنچه نظام اجتماعی و اقتصادی را مختل کند، در دایره توجه حکومت اسلامی قرار می‌گیرد و حکومت موظف به دفع آن است. اگر فعالیت‌های سوداگرانه یا تخلفات اقتصادی موجب اختلال در نظام اقتصادی، تشدید تورم و کاهش عدالت اجتماعی شود، حکومت اسلامی می‌تواند از ابزارهای مختلف برای مهار آن استفاده کند و تعزیر مالی یکی از ابزارهای قابل توجه در این چهارچوب است. این قاعده در آثار فقهای معاصر به ویژه در فقه حکومتی مورد تأکید قرار گرفته است (خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲، ص ۴۷۸-۴۸۰؛ منتظری، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۴۶۰-۴۶۵).

۷-۳-۵. قاعده لاضرر و تحلیل «ضرر نوعی» در مفاسد اقتصادی

قاعده «لاضرر» در فقه امامیه ناظر به نفی احکام ضرری و جلوگیری از اضرار است. در تحلیل جرایم اقتصادی، ضرر غالباً نه به یک شخص خاص، بلکه به جامعه و عموم مردم وارد می‌شود. بنابراین، موضوع اصلی در اینجا «ضرر نوعی» است، نه ضرر فردی. هرچند قاعده لاضرر به تنهایی منشأ جعل حکم جدید نیست، اما می‌تواند مؤید ضرورت دخالت حکومت در دفع ضرر عمومی باشد و در کنار مبانی ولایت و حفظ نظام، پشتوانه‌ای برای مشروعیت سیاست‌های بازدارنده ایجاد کند.

۷-۴. نقد دیدگاه عدم مشروعیت تعزیر مالی

دیدگاه مانعان تعزیر مالی غالباً بر این مبنا استوار است که تصرف در مال مردم بدون نص خاص جایز نیست. با وجود این، پاسخ این است که: ۱. تعزیر مالی لزوماً «تصرف بلاوجه در مال مردم» نیست؛ بلکه ضمانت اجرای حکومتی در برابر رفتار مفسده‌آمیز است و درحقیقت، نوعی تحدید مالکیت به منظور صیانت از حقوق عمومی است؛ ۲. در فقه امامیه، مالکیت مطلق و رها از قید نیست؛ بلکه تحت عناوینی مانند عدم اضرار، عدم افساد و رعایت مصالح عمومی محدود می‌شود؛ ۳. نمونه‌های متعدد از مداخله حاکم در اموال در فقه وجود دارد (مانند الزام محتکر)، که نشان می‌دهد در صورت احراز مصلحت عمومی، تصرفات حکومتی مشروع است؛ ۴. با شکل‌گیری دولت‌های مدرن و نظام اقتصادی پیچیده، بسیاری از مفاسد اقتصادی با ابزارهای بدنی قابل کنترل نیستند و ابزار مالی، متناسب‌ترین شیوه تأدیب است. بنابراین، پذیرش تعزیر مالی با منطق فقه حکومتی سازگارتر است.

۷-۵. حدود و ضوابط مشروعیت تعزیر مالی در فقه امامیه

با وجود پذیرش اصل مشروعیت تعزیر مالی، اعمال آن بدون قید و شرط نیست؛ بلکه دارای ضوابط مهمی است که رعایت آنها شرط مشروعیت خواهد بود.

۷-۵-۱. تحقق مفسده عمومی و جنبه اجتماعی جرم: تعزیر مالی زمانی مشروع است که رفتار مورد نظر، دارای آثار اجتماعی و اخلال در نظم عمومی باشد، نه صرفاً یک فعل فردی. در حوزه سفته‌بازی نیز صرف خرید و فروش برای کسب سود، به تنهایی موضوع تعزیر نیست؛ بلکه معیار، تحقق اخلال در بازار و اضرار نوعی است.

۷-۵-۲. رعایت اصل تناسب و عدالت در میزان تعزیر: تعزیر مالی باید متناسب با شدت تخلف، میزان اثر اجتماعی و درجه اخلال باشد. هرگونه جریمه یا مالیات بازدارنده‌ای که موجب اجحاف و فشار غیرعادلانه بر گروهی خاص شود، با عدالت مالیاتی و قواعد فقهی سازگار نخواهد بود.

۷-۵-۳. عدم مخالفت با اصل صحت معاملات: یکی از مهم‌ترین ضوابط آن است که تعزیر مالی به معنای بطلان معامله یا حرمت مطلق عقد نیست. ممکن است معامله صحیح باشد؛ اما رفتار اقتصادی در سطح کلان مستوجب تعزیر شود.

۷-۵-۴. قانون‌مندی، شفافیت و قابلیت نظارت: تعزیر مالی باید در قالب قانون شفاف و قابل نظارت اجرا شود؛ زیرا در غیر این صورت احتمال سوءاستفاده و تضییع حقوق مردم وجود دارد. بنابراین، مشروعیت تعزیر مالی در نظام حکومتی معاصر، وابسته به وجود قواعد روشن، امکان اعتراض و نظام قضایی منصفانه است.

۷-۵-۵. عدم تبدیل تعزیر مالی به ابزار درآمدی محض: تعزیر مالی نباید به گونه‌ای طراحی شود که هدف اصلی آن کسب درآمد برای حکومت باشد؛ زیرا در این صورت ماهیت تعزیری و بازدارندگی خود را از دست می‌دهد و ممکن است موجب فساد ساختاری شود. هدف اصلی باید کاهش مفسده و اصلاح رفتار اقتصادی باشد و درآمدزایی صرف، جنبه تبعی داشته باشد.

۸. تطبیق مبانی تعزیر مالی بر قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی

۸-۱. ماهیت مالیات بر سوداگری: درآمدی یا بازدارنده یا توزیع مجدد درآمد و ثروت؟

مالیات‌ها در یک تقسیم‌بندی کلی به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱. مالیات‌های درآمدی (با هدف تأمین بودجه عمومی)؛ ۲. مالیات‌های تنظیمی یا بازدارنده (با هدف اصلاح رفتار اقتصادی)؛ ۳. توزیع مجدد درآمد و ثروت (کارکرد توزیعی یا عدالتی).

قانون مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی، براساس ساختار پلکانی خود - که معاملات کوتاه‌مدت را با نرخ‌های بالاتر مشمول مالیات می‌کند - نشان می‌دهد که هدف غایی و اصلی این قانون، افزایش هزینه سفته‌بازی کوتاه‌مدت و کاهش انگیزه سوداگری (کارکرد بازدارندگی) است، نه صرفاً تأمین بودجه عمومی. باوجوداین، این قانون به‌طور طبیعی هم‌زمان دارای جنبه درآمدی نیز می‌باشد؛ زیرا وجوه حاصل از آن جزء درآمدهای عمومی بودجه کشور محسوب می‌شود (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲، ص ۱۲-۱۵). این دو جنبه - بازدارندگی و درآمدزایی - منافی یکدیگر نیستند؛ بلکه در بسیاری از سیاست‌های مالیاتی، یک ابزار واحد می‌تواند به‌طور هم‌زمان چند کارکرد داشته باشد.

از منظر فقهی، این قانون را نمی‌توان صرفاً در چهارچوب «حق دولت بر مالیات» تحلیل کرد؛ بلکه باید آن را در چهارچوب «سیاست تنظیمی و بازدارنده» نیز بررسی نمود. مفهوم تعزیر مالی دقیقاً به همین دلیل وارد تحلیل می‌شود: تعزیر مالی نیز به‌طور طبیعی دارای دو جنبه است - هم بازدارندگی

(به عنوان مجازات و تأدیب) و هم درآمدزایی (به عنوان وجوهی که وارد بیت‌المال می‌شود و در بودجه عمومی هزینه می‌شود). آنچه تعزیر مالی را از یک مالیات صرفاً درآمدی متمایز می‌کند، اولویت هدف بازدارندگی بر درآمدزایی است، نه فقدان کامل جنبه درآمدی.

۸-۲. سفته‌بازی از منظر فقه معاملات: صحت عقد و نفی بطلان مطلق

مطابق قواعد فقه معاملات، اصل بر صحت بیع و نفوذ عقد است، مشروط بر تحقق شرایط اساسی آن؛ از جمله قصد، رضا، تعیین مورد معامله و عدم غرر فاحش (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۱۵۵؛ نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، کتاب البیع، ص ۲۵۵). در بسیاری از معاملات سفته‌بازانه، «قصد جدی انتقال مالکیت وجود دارد»؛ «عقد صحیح واقع می‌شود» و «طرفین با آگاهی از ریسک معامله»، اقدام می‌کنند. در نتیجه، نمی‌توان اصل این معاملات را ذاتاً باطل یا حرام دانست. بنابراین، سفته‌بازی لزوماً موجب بطلان عقد نیست؛ موضوع بحث، آثار نوعی و اجتماعی آن است، نه حکم وضعی عقد.

۸-۳. احراز مفسده نوعی در سفته‌بازی کوتاه‌مدت

گزارش‌های رسمی و مطالعات اقتصادی نشان می‌دهد که در شرایط تورم مزمن و رشد ناکافی، افزایش معاملات کوتاه‌مدت در بازار دارایی‌ها می‌تواند موجب افزایش حباب‌های قیمتی، تشدید تورم دارایی‌ها، کاهش قدرت خرید عمومی، انحراف سرمایه از تولید و تشدید نابرابری ثروت شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲، ص ۵۱۰).

اگر این آثار در سطح کلان احراز شود، موضوع از یک معامله فردی خارج شده و به حوزه «نظم عمومی اقتصادی» وارد می‌شود و در این سطح، حکومت اسلامی وظیفه صیانت از نظام اقتصادی را دارد (خمینی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۸؛ منتظری، ۱۴۰۱ش، ج ۲، ص ۴۶۵۰۴۶۵). بنابراین، موضوع تعزیر مالی نه «کسب سود فردی»، بلکه «اخلال نوعی در نظام اقتصادی» است.

۸-۴. تحلیل مالیات بازدارنده به مثابه تعزیر مالی

شرایط احراز مالیات بازدارنده به مثابه تعزیر مالی عبارت است از:

۸-۴-۱. جنبه عمومی رفتار: اگر معاملات کوتاه‌مدت در سطح گسترده موجب اخلال در بازار شود، رفتار از سطح خصوصی به سطح عمومی ارتقا می‌یابد.

۸-۴-۲. تناسب میان رفتار و ضمانت اجرا: ساختار پلکانی قانون نشان می‌دهد که هدف، حذف مطلق معامله نیست؛ بلکه کاهش انگیزه رفتارهای کوتاه‌مدت است. این ساختار با اصل تناسب سازگارتر از ممنوعیت مطلق است.

۸-۴-۳. عدم حکم به بطلان عقد: این قانون معامله را باطل اعلام نمی‌کند؛ بلکه بخشی از سود را مشمول مالیات می‌داند. بنابراین با اصل صحت معاملات تعارضی ندارد.

۸-۵. نسبت مالیات بازدارنده با فرار و اجتناب مالیاتی

در تحلیل فقهی اجتناب مالیاتی (استفاده از ظرفیت‌های قانونی برای کاهش مالیات) لزوماً حرام نیست و فرار مالیاتی (کتمان واقع، کم‌اظهاری، جعل اسناد) از حیث تکلیفی حرام و از حیث عمومی مستوجب ضمان و تعزیر است؛ اما این تخلفات موجب بطلان اصل معامله نمی‌شود؛ زیرا موضوع آنها حق دولت و جامعه است، نه ارکان عقد میان طرفین.

۸-۶. محدودیت‌های شرعی در اجرای مالیات بازدارنده

مشروعیت مالیات بر سوداگری در چهارچوب تعزیر مالی، منوط به رعایت قیودی است که پیش از این در بحث «ضوابط مشروعیت تعزیر مالی» (بند ۵-۱ تا ۵-۵) به تفصیل تحلیل شد. مهم‌ترین این قیود عبارت‌اند از: احراز مفسده نوعی واقعی (نه فرضی)، رعایت عدالت مالیاتی و تناسب، شفافیت قانون و قابلیت اعتراض، عدم تبدیل مالیات به ابزار درآمدی صرف، و بازبینی دوره‌ای بر اساس شرایط اقتصادی. در غیر این صورت، سیاست مالیاتی از چهارچوب تعزیر مشروع خارج می‌شود.

۹. بحث و تحلیل انتقادی: ارزیابی اشکالات فقهی مالیات بازدارنده بر سفته‌بازی

با وجود امکان تحلیل مالیات بازدارنده بر سوداگری و سفته‌بازی در قالب تعزیر مالی و سیاست شرعی، مخالفان این رویکرد اشکالاتی فقهی مطرح می‌کنند که پاسخ به آنها برای افزایش استحکام استدلال ضروری است:

۹-۱. اشکال نخست: آیا وضع مالیات بازدارنده به معنای مشروعیت بخشی به سفته بازی نیست؟ یکی از اشکالات رایج آن است که اگر سفته بازی رفتاری نامطلوب یا مفسده آمیز تلقی شود، حکومت اسلامی باید آن را منع کند، نه اینکه با وضع مالیات بر آن، نوعی رسمیت یا امضاء برای آن ایجاد نماید. در نگاه ابتدایی، ممکن است چنین تصور شود که دریافت مالیات از فعالیتی که در معرض عنوان مفسده قرار دارد، به معنای پذیرش آن فعالیت در نظام اقتصادی است.

پاسخ

این اشکال مبتنی بر خلط میان دو سطح تحلیل است: سطح فردی (حکم تکلیفی فعل) و سطح کلان (سیاست حکومتی در مقام تنظیم گری). توضیح آنکه، در فقه امامیه، یک رفتار اقتصادی ممکن است در سطح فردی و با لحاظ ارکان عقد، فعلی مباح یا صحیح باشد (مانند خرید و فروش یک دارایی با قصد جدی انتقال مالکیت)، اما در سطح کلان و به دلیل گستردگی و شرایط خاص اقتصادی، مفسده نوعی ایجاد کند (مانند تشدید تورم دارایی ها و انحراف سرمایه از تولید). در این صورت، حکومت اسلامی بدون آنکه آن فعل را حرام اعلام کند، می تواند با استفاده از اختیارات حکومتی خود، هزینه آن رفتار را افزایش دهد تا انگیزه انجام آن کاهش یابد. مالیات بازدارنده دقیقاً از همین جنس است: نه حرمت فعل، بلکه تغییر قیمت نسبی رفتارها.

این رویکرد با مبانی فقه حکومتی کاملاً سازگار است. امام خمینی رحمه الله در کتاب البیع، ضمن تبیین اختیارات ولی فقیه، بر این نکته تأکید می کند که حکومت می تواند برای تحقق مصالح عمومی و حفظ نظام، مقررات الزام آوری وضع کند که لزوماً به معنای تحریم یا ابطال رفتارهای خصوصی نیست (۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۸-۴۸۰). همچنین، شهید صدر با نظریه «منطقه الفراغ» این ظرفیت را برای دولت اسلامی اثبات می کند که در حوزه های فاقد نص خاص، براساس مصلحت عمومی سیاست گذاری کند، بدون آنکه نیاز به صدور حکم حرمت یا بطلان باشد (۱۳۸۴ش، ج ۲، ص ۳۶۵-۳۷۰).

بنابراین، مالیات بازدارنده از سنخ «امضای شرعی فعل» نیست؛ بلکه از سنخ «سیاست تنظیمی حکومتی» است که در راستای دفع مفسده نوعی و بدون ورود به حکم تکلیفی فردی وضع می شود. این رویکرد هم از تناقض (ادعای حرمت و همجواری با مالیات) رهایی دارد و هم با اختیارات حکومت اسلامی در فقه امامیه سازگار است.

۹-۲. اشکال دوم: مالیات بازدارنده تصرف در مال مردم است؛ آیا با حرمت مال مسلمان تعارض ندارد؟ یکی از مهم‌ترین اشکالات فقهی آن است که دریافت مالیات بازدارنده، تصرف در اموال مردم محسوب می‌شود؛ در حالی که قاعده حرمت مال مسلمان و اصل سلطنت مالک، مانع از تصرف بدون دلیل است. به‌ویژه اگر معامله صحیح باشد، دریافت بخشی از سود به‌عنوان مالیات، چگونه توجیه می‌شود؟

پاسخ

این اشکال تنها در صورتی وارد است که مالیات بازدارنده به‌عنوان «تصرف بلاوجه» در مال مردم تلقی شود؛ در حالی که در فقه امامیه، مالکیت افراد در کنار اصل سلطنت، مقید به قیود شرعی و اجتماعی است و نمی‌توان آن را مطلق و نامحدود دانست؛ چنان‌که در فقه معاملات، موارد متعددی وجود دارد که حکومت اسلامی برای دفع مفسده عمومی، در تصرفات مالی افراد دخالت می‌کند.

صاحب جواهر در مباحث اقتصادی - اجتماعی فقه، تصریح می‌کند که در مواردی که رفتار اقتصادی موجب ضرر عمومی و اخلال در نظم اجتماعی شود، حاکم اسلامی حق مداخله دارد و می‌تواند اقدامات الزام‌آور انجام دهد (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۵۵-۴۶۰).

افزون‌براین، شیخ انصاری در مکاسب، ضمن تأکید بر اصل صحت معاملات، امکان ورود حکومت به حوزه معاملات در موارد تراحم حقوق عمومی و خصوصی را می‌پذیرد و بر این نکته تصریح می‌کند که تصرفات مالی در صورتی که به فساد اجتماعی بینجامد، می‌تواند تحت عناوین ثانوی یا حکومتی محدود شود (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ص ۵۵۰-۵۵۵).

۹-۲-۱. نمونه‌های فقهی مؤید مداخله حکومتی در بازار

۹-۲-۱-۱. احتکار: صاحب جواهر در جواهر الکلام، در بحث «الاحتکار» از کتاب التجارة، پس از نقل روایات نهی از احتکار، اختیار حاکم را در الزام محتکر به فروش و عرضه کالا در صورت نیاز عمومی و دفع ضرر از مردم مورد تأکید قرار داده است (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۶۰-۴۵۰). همچنین، روایات متعددی در وسائل الشیعة احتکار را از مصادیق ظلم اقتصادی دانسته و برای مقابله با آن دخالت حاکم را تجویز کرده‌اند (حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۷، ص ۴۱۰-۴۰۰).

۹-۲-۱-۲. قیمت‌گذاری و تنظیم بازار: هرچند در فقه امامیه نسبت به «تسعیر» در شرایط عادی

اختلاف نظر وجود دارد، اما در مواردی که اختلال بازار موجب ضرر عمومی شود، برخی فقها دخالت حاکم را در چهارچوب حفظ نظم و دفع مفسده قابل توجیه دانسته‌اند. صاحب جواهر در جواهرالکلام، ذیل مباحث ولایت حاکم و تنظیم امور بازار، امکان دخالت حاکم در موارد ضرورت را قابل دفاع می‌داند (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۸۰۴۹۰).

۹-۲-۳. حرمت مال مسلمان و قاعده تسلط: قاعده تسلط «الناس مسلطون علی اموالهم» از قواعد مشهور فقهی است؛ اما فقها آن را مطلق ندانسته و در موارد تراحم با مصالح عمومی، قاعده حفظ نظام و دفع ضرر، آن را مقید می‌دانند (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۵۰۳۶۰).

۹-۲-۴. تعزیر مالی و سیاست حکومتی: امام خمینی رحمه الله در مباحث ولایت فقیه و نیز در تحریرالوسیله، اختیار حکومت اسلامی در وضع مقررات الزام‌آور و ضمانت اجراهای لازم برای حفظ مصالح عمومی را مورد تصریح قرار داده است (خمینی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۴۷۰۴۷۵؛ نیز: خمینی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۵۴۸۰).

۹-۳. اشکال سوم: آیا سفته‌بازی مصداق اکل مال به باطل است و باید مطلقاً ممنوع باشد؟ برخی منتقدان ممکن است سفته‌بازی را به‌طورکلی مصداق اکل مال به باطل تلقی کنند و نتیجه بگیرند که سود حاصل از آن ذاتاً نامشروع است و اساساً نباید وارد قلمرو سیاست مالیاتی شود؛ بلکه باید منع و برخورد کیفری شود.

پاسخ

این ادعا از نظر فقه معاملات قابل‌پذیرش به‌صورت مطلق نیست؛ زیرا بسیاری از معاملات مبتنی بر تفاوت قیمت، در قالب بیع صحیح و همراه با پذیرش ریسک انجام می‌شود. فقه امامیه نیز صرف کسب سود را باطل نمی‌داند؛ بلکه معیار، تحقق شرایط صحت عقد و عدم وجود عناوین مانعه است (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۱۵۰-۱۵۵؛ نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۲۵۵).

باوجوداین، اگر سفته‌بازی در سطح کلان موجب اختلال در نظام اقتصادی، ایجاد التهاب مصنوعی قیمت‌ها و تشدید نابرابری شود، ممکن است در معرض عناوین حکومتی قرار گیرد و در این حالت، موضوع تحلیل «حرمت ذاتی سود» نیست؛ بلکه موضوع، «مفسده نوعی» و «نقش سیاست شرعی در کنترل آثار اجتماعی» خواهد بود.

۹-۳-۱. نمونه‌های فقهی مؤید مداخله مالی حکومت: احتکار، الزام به فروش و قیمت‌گذاری برای تقویت استدلال، لازم است نشان داده شود که مداخله حکومت در حوزه اموال و معاملات افراد، در فقه امامیه سابقه دارد و اختصاص به عصر جدید ندارد. از مهم‌ترین نمونه‌ها در فقه کلاسیک، «احتکار» است.

۹-۳-۱-۱. احتکار و اجبار محترک به عرضه کالا

فقه‌های امامیه احتکار را از رفتارهای زیان‌بار اقتصادی دانسته‌اند و برای جلوگیری از ضرر عمومی، دخالت حاکم را مجاز شمرده‌اند. صاحب جواهر در بحث احتکار تصریح می‌کند که در صورت نیاز عمومی و ایجاد ضرر، حاکم می‌تواند محترک را مجبور به فروش یا عرضه کالا کند (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۴۵۰-۴۶۰).

۹-۳-۱-۲. قیمت‌گذاری حکومتی و مداخله در بازار

هرچند در مسئله قیمت‌گذاری، میان فقها اختلاف نظر وجود دارد، اما در مواردی که بازار دچار آشفتگی و ضرر عمومی شود، برخی فقها دخالت حاکم را در چهارچوب سیاست شرعی و حفظ نظام پذیرفته‌اند. در فقه معاصر نیز امام خمینی رحمه‌الله در مباحث مربوط به ولایت فقیه و اداره جامعه، اصل مداخله حکومت در امور اقتصادی را در راستای حفظ مصالح عمومی قابل دفاع دانسته است (خمینی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۴۷۵-۴۸۰). از این جهت، مالیات بازدارنده بر سفته‌بازی را می‌توان مشابه همین نمونه‌ها تحلیل کرد؛ یعنی دخالت حکومتی برای کاهش اخلال در بازار، بدون آنکه اصل معامله به طور مطلق باطل یا حرام شمرده شود.

۱۰. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین مبنای فقهی مالیات بازدارنده بر سوداگری و سفته‌بازی، کوشید این سیاست را نه در چهارچوب بطلان معاملات و نه صرفاً در قالب مالیات درآمدی، بلکه در پرتو مفهوم «تعزیر مالی» و اختیارات حکومتی تحلیل کند. مسئله اصلی آن بود که آیا حکومت اسلامی می‌تواند نسبت به رفتارهایی که در قالب معاملات صحیح انجام می‌شوند، اما در سطح کلان موجب اخلال در نظام اقتصادی و اضرار نوعی می‌شوند، از ابزار مالی به‌عنوان ضمانت اجرای بازدارنده استفاده کند یا خیر.

یافته‌های پژوهش نشان داد که، اصل بر صحت عقود و نفوذ معاملات است و صرف انگیزه کسب سود از تفاوت قیمت، موجب بطلان عقد نمی‌شود. در بسیاری از معاملات سفته‌بازانه، قصد جدی انتقال مالکیت وجود دارد و ارکان عقد صحیح محقق است؛ از این رو، نمی‌توان سفته‌بازی را به طور مطلق در زمره معاملات باطل یا حرام قرار داد. نیز، فقه امامیه در حوزه فقه حکومتی و سیاست شرعی، ظرفیت گسترده‌ای برای مداخله در رفتارهای اقتصادی مفسده‌آمیز دارد. بر پایه مبانی ولایت و اختیارات ولی امر، نظریه منطقه‌الفراغ و قاعده حفظ نظام، حکومت اسلامی موظف است در برابر رفتارهایی اقدام کند که نظم اقتصادی و عدالت اجتماعی را مختل می‌کند. این اقدام می‌تواند در قالب وضع مقررات تنظیمی و ضمانت اجرای متناسب صورت گیرد.

از طرفی، تعزیر در فقه امامیه، مجازاتی غیرمنصوص و قابل تعیین توسط حاکم در موارد فاقد حد شرعی است و انحصار آن به کیفر بدنی دلیل قاطعی ندارد. با توجه به ماهیت جرایم اقتصادی و نقش محوری انگیزه مالی در آنها، اعمال ضمانت اجرای مالی می‌تواند مصداقی از تعزیر حکومتی باشد، مشروط بر آنکه دارای جنبه عمومی، مبتنی بر مفسده نوعی و همراه با رعایت اصل تناسب و عدالت باشد. مالیات پلکانی بر معاملات کوتاه مدت، در صورتی که با هدف کاهش انگیزه سوداگری و جلوگیری از اخلال در بازار طراحی شده باشد، ماهیتی بازدارنده دارد و می‌تواند در چهارچوب تعزیر مالی تحلیل شود. این تحلیل، از یک سو، با اصل صحت معاملات تعارضی ندارد - زیرا موضوع آن ابطال عقد نیست - و از سوی دیگر، با مبانی فقه حکومتی و ضرورت حفظ نظام اقتصادی سازگار است. همچنین، قاعده لاضرر، در این چهارچوب نه به عنوان دلیل مستقل جعل حکم، بلکه به عنوان مؤید ضرورت مداخله حکومتی در برابر مفسده نوعی قابل استفاده‌اند. البته مشروعیت این سیاست منوط به رعایت قیودی است؛ از جمله احراز واقعی مفسده عمومی، رعایت تناسب میان رفتار و میزان مالیات، پرهیز از اجحاف، شفافیت قانون، قابلیت اعتراض و نظارت قضایی، و عدم تبدیل آن به ابزار درآمدزایی صرف. در غیر این صورت، سیاست مالیاتی از چهارچوب تعزیر مشروع خارج شده و با اصول عدالت مالیاتی و حقوق مردم ناسازگار خواهد بود.

براساس این، پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مثبت است و مالیات بازدارنده بر سوداگری و سفته‌بازی، در صورتی که به قصد دفع مفسده نوعی و حفظ نظام اقتصادی و با رعایت ضوابط فقهی وضع شود،

می‌تواند در فقه امامیه به‌عنوان مصداقی از تعزیر مالی و سیاست شرعی حکومت اسلامی توجیه شود؛ بی‌آنکه مستلزم بطلان معاملات یا حرمت مطلق اصل سفته‌بازی باشد.

نوآوری این پژوهش در آن است که به‌جای تقلیل مسئله به استناد کلی به قواعدی چون لاضرر یا صدور حکم مطلق درباره حرمت سفته‌بازی، چهارچوبی تحلیلی مبتنی بر تفکیک «صحت معامله» از «قابلیت تعزیر حکومتی» ارائه و مالیات بازدارنده را در قالب ابزار تنظیمی - تعزیری تحلیل نموده است. این رویکرد می‌تواند الگویی برای بررسی سایر سیاست‌های اقتصادی نوپدید در پرتو فقه امامیه باشد. بررسی انتقادی اشکالات وارد بر مالیات بازدارنده نشان داد که نگرانی از تعارض آن با اصل صحت معاملات و قاعده حرمت مال مسلمان، در صورتی وارد است که این سیاست به‌عنوان تصرف بی‌ضابطه یا درآمدزایی صرف تلقی شود؛ حال آنکه در چهارچوب تعزیر مالی و با رعایت شرایطی چون احراز مفسده نوعی، تناسب، شفافیت و نظارت، می‌توان آن را از سنخ ضمانت اجرای حکومتی مشروع دانست. نمونه‌های فقهی همچون الزام محترک به عرضه کالا نیز مؤید امکان تحدید مالکیت در راستای حفظ نظام اقتصادی است.

در نهایت، پیشنهاد می‌شود در اجرای قانون مالیات بر سوداگری، ارزیابی‌های مستمر اقتصادی و فقهی انجام گیرد تا اطمینان حاصل شود که این سیاست، واقعاً در جهت کاهش مفاسد اقتصادی و تقویت عدالت اجتماعی عمل می‌کند و از چهارچوب تعزیر مشروع و متناسب فراتر نمی‌رود.

منابع

الف) کتب

- ابن قدامه، عبدالله بن احمد (۱۴۱۷ق). المغنی (عبدالله بن عبدالمحسن التركي و عبد الفتاح محمد الحلو، محقق). ریاض، عربستان سعودی: دار عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع.
- انصاری، مرتضی بن محمد امین (۱۴۱۵ق). المكاسب. قم، ایران: مكتبة الإمام امیرالمؤمنین (علیه السلام).
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة. قم، ایران: مؤسسة آل البيت.
- خمینی، روح الله (۱۴۰۵ق). تحریر الوسیلة. قم، ایران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
- خمینی، روح الله (۱۴۲۱ق). کتاب البیع. قم، ایران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
- سید قطب (۱۳۷۹). عدالت اجتماعی در اسلام (محمد علی گرامی و هادی خسروشاهی، مترجمان). کلبه شروق.
- سید مرتضی، علم الهدی (۱۴۱۵ق). الانتصار. ایران: مؤسسه نشر الاسلامی.
- شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۰ق). اللمعة الدمشقية فی فقه الإمامیة. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۳ق). مسالك الافهام إلى تنقیح شرائع الاسلام. قم، ایران: مؤسسه المعارف الاسلامیة.
- صدر، سید محمد باقر (۱۳۸۴ش). اقتصادنا. قم، ایران: دارالفکر.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴ش). المیزان فی تفسیر القرآن. قم، ایران: دفتر انتشارات اسلامی (جامعه مدرسین حوزه علمیه قم).
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۳۰ق). الکافی. قم، ایران: دارالحديث.
- مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۶ش). قانون مالیات های مستقیم (مصوب ۱۳۶۶/۰۲/۲۳) با اصلاحات بعدی. تهران، ایران: سازمان چاپ و نشر قوانین جمهوری اسلامی ایران.
- مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۴ش). قانون مالیات بر سوداگری و سفته بازی. تهران، ایران: سازمان چاپ و نشر قوانین جمهوری اسلامی ایران.
- محقق حلّی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق). شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام (عبدالحسین محمد علی بقال، محقق). قم، ایران: مؤسسه النشر الاسلامی.

- محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۸۲ش). قواعد فقه. تهران، ایران: مرکز نشر علوم اسلامی.
 - مدرسی، محمدرضا (۱۳۶۳). مقدمه‌ای بر نظام مالیاتی و بودجه در اسلام. قم: نشر هجرت.
 - مطهری، مرتضی (۱۳۷۹ش). مسئله ربا و بانک. تهران، ایران: انتشارات صدرا.
 - منتظری، حسینعلی (۱۴۰۱). مبانی فقهی حکومت اسلامی. قم: مؤسسه کیهان.
 - موسویان، سیدعباس (۱۳۹۲). پول در اقتصاد اسلامی. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
 - موسوی بجنوردی، سیدمحمد (۱۴۱۹ق). القواعد الفقهیه. قم، ایران: دارالکتب الإسلامية.
 - مؤمن قمی، محمد (۱۴۰۰ق). الولاية الالهيه الاسلاميه، او الحكومة الاسلاميه زمن حضور المعصوم و زمن الغيبة. قم، ایران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
 - نائینی، محمدحسین (۱۳۷۸ش). اجود التقريرات. تهران، ایران: انتشارات امیرکبیر.
 - نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام. قم، ایران: دارالکتب الإسلامية.
- (ب) مقالات، گزارش‌ها و سخنرانی‌ها**
- تقوی، مهدی، درویشی، باقر، و شهیکی‌تاش، محمدنبی (۱۳۸۸). بررسی مالیات بر عایدی سرمایه (CGT). پژوهشنامه مالیات، ۱۷ (۷)، ص ۱۲۱-۱۵۳.
 - خامنه‌ای، علی (۱۳۹۲). بیانات در دیدار مسئولان نظام. بازیابی شده از: <https://farsi.khamenei.ir>
 - رستمی، محمدزمان، و رستمی، محمدهادی (۱۳۹۹). تبیین چالش‌های سفته‌بازی غیرطبیعی در بازار سهام و عدم جواز آن از منظر اقتصاد و با رویکردی به اسلام. مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱۲ (۲)، ص ۱۷۱-۱۹۹.
 - رضایی دوانی، مجید، و خادمی جامخانه، علی اکبر (۱۳۹۰). اصلاح ساختار و بسط پایه‌های مالیاتی در تطبیق با الگوی مالیات‌های اسلامی با تأکید بر مالیات بر عایدی سرمایه. پژوهشنامه مالیات، ۱۹ (۱۱)، ص ۱۲۱-۱۳۹.
 - رضایی دوانی، مجید (۱۳۸۲). مالیات‌های حکومتی: مشروعیت یا عدم مشروعیت؟ نامه مفید، ۹ (۳۵)، ص ۶۳-۸۴.
 - سجادی، سیدحیدر، و غیاثی، سعید (۱۳۹۰). بررسی فقهی مالیات ثابت در مذاهب اسلامی. مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی، ۲۳، ص ۴۵-۵۴.

- صفدری، محمدکاظم (۱۴۰۰). بررسی مشروعیت سفته‌بازی در اقتصاد اسلامی. معارف اسلامی و اقتصاد، ۱۳، ۲۹-۶۶.
- متین‌پور، اصغر، و سائلی، علی (۱۴۰۱). بررسی فقهی رابطه بین زکات و مالیات در دولت اسلامی. مطالعات اقتصاد اسلامی، ۲۹، ص ۳۲۱-۳۴۶.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۲). اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح مالیات بر سوداگری و سفته‌بازی» (اعاده شده از شورای نگهبان). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- مؤمن‌قمی، محمد (۱۳۷۹). مالیات در حکومت اسلامی. فقه اهل بیت، ۴۵، ص ۳-۲۶.
- نجفی عمران، عبدالرحمن (۱۴۰۳). واکاوی فقهی اخذ مالیات از عوایدی بر سرمایه با تأکید بر خانه‌های خالی. فصلنامه فقه و اجتهاد، ۱۷(۱)، ص ۸۱-۱۰۲.
- واعظ، محمد، و معینی، شهرام (۱۳۹۲). سفته‌بازی کوتاه‌مدت در بازارهای اقتصادی و مالی: بررسی فقهی-اقتصادی. جستارهای اقتصادی با رویکرد اسلامی، ۱۰(۲۰)، ص ۲۹-۵۶.
- ولی‌زاده، محمدجواد، و حسینی، سیدام‌الله (۱۴۰۲). مشروعیت «مالیات بر خانه‌های لوکس» از منظر فقه امامیه. پژوهشنامه فقه اجتماعی، ۹(۲)، ص ۵۵-۷۵.

References

Books

- 'Alīpūr, Mahdī, Ḥasanī, Sayyid Ḥamīd Riḍā (2010). *Pārādāym-i Ijtihād-i Dānish-i Dīnī*. Qom: Research Institute of Hawzah and University. [In Persian]
- Allen, E. S., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Markman, H. J., & Johnson, C. A. (2008). Premarital precursors of marital infidelity. *Family Process*, 47(2), 243-259.
- Baucom, D. H., Snyder, D. K., & Gordon, K. C. (2009). *Helping couples get past the affair: A clinician's guide*. Guilford Press.
- Baucom, D. H., Snyder, D. K., & Gordon, K. C. (2017). *Helping couples get past the affair: A clinician's guide* (2nd ed.). Guilford Press.
- Blue, A. J., & Hartnett, K. (2005). The effect of infidelity on marriage. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 4(1), 1-18.
- Drigotas, S. M., Safstrom, C. A., & Gentilia, T. (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(3), 509-524.

- Epstein, N. B., & Baucom, D. H. (2002). *Enhanced cognitive-behavioral therapy for couples: A contextual approach*. American Psychological Association.
- Fathī Āshtīyānī, 'Alī (2016). *Āzmūnhā-yi Ravānshinākhī*. Tehran: Intishārāt-i Bi'that. [In Persian]
- Feldman, S. S., & Cauffman, E. (1999). Your cheatin' heart: Attitudes, behaviors, and correlates of sexual betrayal in late adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 9(3), 227-252.
- Gayer, D. (2010). Infidelity and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51(8), 515-528.
- Glass, S. P., & Wright, T. L. (1988). Clinical implications of research on extramarital involvement. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 14(4), 243-254.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Sage Publications.
- Haley, J. (1976). *Problem-solving therapy*. Harper & Row.
- Houman, H. A. (2006). *Practical guide to qualitative research*. SAMT. [In Persian]
- Ḥurr 'Āmilī, Muḥammad Ḥasan (1409 AH). *Wasā'il al-Shī'ah*. Qom: Mu'assasah Āl al-Bayt. [In Arabic]
- Jānbozorgī, Mas'ūd (2016). "The Effect of Spiritual Systemic Family Therapy on Marital Satisfaction and Family Functioning." *Pizhūhishnāmāh-i Islāmī-i Zanān va Khānevādeh*, 4(6), 9-38. [In Persian]
- Jānbozorgī, Mas'ūd; Pasandīdeh, 'Abbās; Āzarbāyījānī, Mas'ūd (2023). *Khānevādeh-Darmāngarī-i Khodāsū*. Qom: Research Institute of Hawzah and University. [In Persian]
- Kerr, M. E., & Bowen, M. (1988). *Family evaluation: An approach based on Bowen theory*. W. W. Norton.
- Lammers, J., & Maner, J. (2016). Power and attraction to the counternormative aspects of infidelity. *Journal of Sex Research*, 53(1), 54-63.
- Landeta, J. (2006). Current validity of the Delphi method in social sciences. *Technological Forecasting and Social Change*, 73(5), 467-482.
- Majlisī, Muḥammad Bāqir (1404 AH). *Biḥār al-Anwār*. Beirut: Mu'assasah al-Wafā'. [In Arabic]
- Marin, R. A., Christensen, A., & Atkins, D. C. (2014). Infidelity and behavioral couple therapy: Relationship outcomes over 5 years following therapy. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 3(1), 1-12.

- Mas'ūdī, 'Abd al-Hādī (2016). *Darsnāmah-i Fiqh al-Ḥadīth*. Qom: Mu'assasah-i 'Ilmī va Farhangī-i Dār al-Ḥadīth. [In Persian]
- McDaniel, B. T., Drouin, M., & Cravens, J. D. (2017). Do you have anything to hide? Infidelity-related behaviors on social media sites and marital satisfaction. *Computers in Human Behavior*, 66, 88-95.
- Messripour, M. E., Ahmadi, S. A., & Jazayeri, R. (2016). Analysis of the reasons for infidelity in women with extra-marital relationships: A qualitative study. *Canadian Center of Science and Education*, 10(5), 1913-1852.
- Michelle, M. J., Anthony, P. J., & Michael, D. M. (2014). Risk factors associated with women's marital infidelity. *Contemporary Family Therapy*, 36(3), 327-332.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.
- Minuchin, S., & Fishman, H. C. (1981). *Family therapy techniques*. Harvard University Press.
- Mitchell, L. (2000). Attachment to the missing object: Infidelity and obsessive love. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 2(4), 383-395.
- Muḥammadī Rayshahrī, Muḥammad (2008). *Tahkīm-i Khānevādeh*. Qom: Dār al-Ḥadīth. [In Persian]
- Mu'minī Jāvīd, Mihrāvar; Shu'ā' Kāzīmī, Mihrangīz (2016). *Dīdgāhhā-yi Naẓarī-i Pey-mān-Shikanī-i Zanāshūyī va Bihbūd-i Ravābiṭ*. Tehran: Āvā-yi Nūr. [In Persian]
- Nichols, M. P., & Davis, S. D. (2016). *Family therapy: Concepts and methods* (11th ed.). Pearson.
- Nūr'Alīzādeh, Mas'ūd (2018). *The Method of Modeling Psychological Concepts and Constructs from Islamic Texts (Qur'an and Hadith)*. PhD Dissertation, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom. [In Persian]
- Oppenheimer, M. (2007). Recovering from an extramarital relationship: A non-systemic approach. *Psychotherapy*, 61(2), 181-190.
- Pasandīdeh, 'Abbās (2010). *Kānūn-i Javānmardī*. Tehran: Markaz-i Umūr-i Zanān va Khānevādeh-i Nihād-i Riyāsat-i Jumhūrī. [In Persian]
- Peluso, P. R. (2015). *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis*. Routledge.
- Penn, C. D., Hernandez, S. L., & Bermudez, J. M. (1997). Using a cross-cultural perspective to understand infidelity in couples therapy. *The American Journal of Family Therapy*, 25(2), 169-185.

- Qur'ān Karīm, translated by Nāṣir Makārim Shīrāzī (1999). Qom: Intishārāt-i Madrasah-i Imām 'Alī ibn Abī Ṭālib. [In Persian]
- Rafī' Hunar, Ḥamīd (2018). *The Therapeutic Model of Self-Regulation for Depression Based on Islamic Sources*. PhD Dissertation, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom. [In Persian]
- Rafī'pūr, Farāmarz (2003). *Tiknīkhā-yi Khāṣṣ-i Taḥqīq dar 'Ulūm-i Ijtimā'ī*. Tehran: Shirkat-i Sahāmī-i Intishār. [In Persian]
- Roscoe, B., Cavanaugh, L. E., & Kennedy, D. R. (1988). Dating infidelity: Behaviors, reasons and consequences. *Adolescence*, 23(89), 35-43.
- Rusbult, C. E., Drigotas, S. M., & Verette, J. (1994). The investment model: An interdependence analysis of commitment processes and relationship maintenance phenomena. In D. Canary & L. Stafford (Eds.), *Communication and relationship maintenance* (pp. 115-139). Academic Press.
- Ruza, I., & Ruza, A. (2012). Causal explanation for infidelity of Latvian residents in dating and marital relationships. *Journal of Family Psychology*, 28(1), 236-242.
- Sālārīfar, Muḥammad Riḍā (2002). "Boundaries in the Family from the Perspective of Islam and Structural Theory." *Faṣlnāmah-i Ḥawzah va Dānishgāh*, 8(31), 152-152. [In Persian]
- Sālārīfar, Muḥammad Riḍā (2014). *Designing Cognitive-Behavioral Couple Therapy Based on Islamic Texts and Comparing Its Effectiveness with Developed Cognitive-Behavioral Couple Therapy in Increasing Marital Satisfaction*. PhD Dissertation, Research Institute of Hawzah and University, Qom. [In Persian]
- Sarmad, Zuhrah; Bāzargān, 'Abbās; Ḥijāzī, Ilāheh (2013). *Ravish-i Taḥqīq dar 'Ulūm-i Raftārī*. Tehran: Nashr-i Agāh. [In Persian]
- Schonian, S. (2013). *Perceptions and definition of infidelity: A multimethod study*. Master's Thesis, University of Nevada.
- Shackelford, T. K., Besser, A., & Goetz, A. T. (2008). Personality, marital satisfaction, and probability of marital infidelity. *Individual Differences Research*, 6(1), 13-25.
- Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Shujā'ī, Muḥammad Ṣādiq (2015). *Ravānshināsī-i Islāmī*. Qom: Markaz-i Bayn al-Milālī-i Tarjumah va Nashr al-Muṣṭafā. [In Persian]

- Shultz, K. S., Whitney, D. J., & Zickar, M. J. (2014). *Measurement theory in action: Case studies and exercises*. Routledge.
- Simms, D. (2011). *Infidelity: A definition*. Journal of Marital and Family Therapy, 37(2), 201-213.
- Spanier, G. B. (1979). The measurement of marital quality. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 5(3), 288-300.
- Streiner, D. L., Norman, G. R., & Cairney, J. (2015). *Health measurement scales: A practical guide to their development and use* (5th ed.). Oxford University Press.
- Ṭabāṭabā'ī, Sayyid Muḥammad Kāzīm (2011). *Manṭiq-i Fahm-i Ḥadīth*. Qom: Mu'assa-sah-i Āmūzishī-Pizhūhishī-i Imām Khomeini. [In Persian]
- Toplu-Demirtas, E., & Fincham, F. D. (2018). Dating infidelity in Turkish couples: The role of attitudes and intentions. *Journal of Sex Research*, 55(2), 252-262.
- Walker, H. C. (2013). *Establishing content validity of an evaluation rubric for mobile technology applications utilizing the Delphi method*. Johns Hopkins University.
- Weeks, G. R., Gambescia, N., & Jenkins, R. (2003). *Treating infidelity*. W. W. Norton.
- Whisman, M. A., Dixon, A. E., & Johnson, B. (1997). Therapists' perspectives of couples problems and treatment issues in the practice of couples therapy. *Journal of Family Psychology*, 11(3), 361-366.
- Wiederman, M. W., & Hurd, C. (1999). Extradyadic involvement during dating. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(2), 265-274.
- Wilson, K., Mattingly, B. A., Clark, E. M., Weidler, D. J., & Bequette, A. W. (2011). The gray area: Exploring attitudes toward infidelity and the development of the Perceptions of Dating Infidelity Scale. *The Journal of Social Psychology*, 151(1), 63-86.
- Wynd, C. A., Schmidt, B., & Schaefer, M. A. (2003). Two quantitative approaches for estimating content validity. *Nursing Research*, 25(2), 508-518.
- Zāri'ī Tūpkhāneh, Muḥammad (2018). *Mihr va Iqtidār dar Khānevādeh*. Qom: Int-ishārāt-i Ḥawzahā-yi 'Ilmī. [In Persian]
- Zāri'ī Tūpkhāneh, Muḥammad (2019). *Designing and Developing a Multifaceted Couple Therapy Package with an Islamic Approach for Intervention in Extramarital Relationships*. PhD Dissertation, Research Institute of Hawzah and University, Qom. [In Persian]

- Zāri'ī Tūpkhāneh, Muḥammad (2023). *Peymān-Shikanī-i Zanāshūyī: 'Awāmil, Payāmadhā va Miqyās-i Ān bā Rūykard-i Islāmī*. Qom: Research Institute of Hawzah and University. [In Persian]
- Zāri'ī Tūpkhāneh, Muḥammad (2025). *Darmān-i Peymān-Shikanī-i Zanāshūyī: Rūykard-i Yekpārchah-i Khodāsū*. Qom: Research Institute of Hawzah and University. [In Persian]
- Zāri'ī Tūpkhāneh, Muḥammad; Jānbozorgī, Mas'ūd; Bustān, Ḥusayn (2016). "Principles and Interactive Model of Couples and Religious Family Therapy." *Pizhūhish-nāmah-i Ravānshināsī-i Islāmī*, 2(3), 106-137. [In Persian]
- Zāri'ī Tūpkhāneh, Muḥammad; Jānbozorgī, Mas'ūd; Rasūlzādeh, Sayyid Kāẓim; Gharawī Rād, Sayyid Muḥammad (2022). "Background and Validation of Marital Infidelity Based on Religious Thought." *Ravānshināsī va Dīn*, 13(3), 101-114. [In Persian]
- Zola, M. F. (2007). Beyond infidelity-related impasse: An integrated, systemic approach to couples therapy. *Journal of Systemic Therapies*, 26(2), 25-41.